

Válaszok a bírálatokra

Rebrus Péter

A fonológiai mintázatok paradigmaticus alapjai (akadémiai doktori értekezés)

Mindenekelőtt köszönetet szeretnék mondani opponenseimnek az értekezés alapos és kimerítő tanulmányozásáért, és a feltett kérdéseikért, amelyekben ráirányították a figyelmemet a nem mindig egyértelmű fogalmazásra, a problematikus részekre és az esetleges hibákra. A kérdéseket négy témakör köré csoportosítottam (1. Általános kérdések, 2. Az elemzésekkel kapcsolatos kérdések, 3. Az adatok forrása, 4. Terminológia), a válaszok sorrendje ennek megfelelő.

1. Általános kérdések

1.1. Fogalmi kérdések

1.1.1. hagyományos nyelvészeti szakkifejezések használatáról (Siptár Péter):

SP: [...] a szótagszerkezet terminust aggályosan kerüli, nem úgy, mint a kötőhangzó, nyitótő, morféma, toldalékalternáns és hasonló terminusokat). Voltaképpen tövekről és toldalékokról sem szabadna beszélni egy holisztikus leírásban, mégis az értekezésben mindvégig ezekről esik szó, és maguk az állítólag egészelegesen kezelt szóalakok is rendre kötőjelekkel tagolva, szegmentáltan jelennek meg a leírásokban. Jobban belegondolva azonban nincs itt ellentmondás mégsem: a szerző, talán az olvasó iránti udvariasságból, mindvégig olyan fogalmakat használ eszmefuttatásai során, amelyeket nemhogy a generativista indíttatású, de még a hagyományos iskolai nyelvtanokon nevelkedett olvasó is könnyűszerrel követni tud. Ahogy meg is jegyzi a 12. oldalon, „Az egészeleg elméletekben a tö- és toldalékallomorfia esetén az alakok közötti hasonlóság a kezdő-, illetve végszekvenciák részleges azonosságában nyilvánul meg (lásd Rebrus–Törkenczy 2008), ezek interakciója más hasonlóságokkal és fonológiai általánosításokkal eredményezi a komplex felszíni mintázatokat. A leírás megkönnyítése érdekében azonban a tanulmányban használunk olyan hagyományos segédfogalmakat, mint tö vagy toldalék, ezek határa, allomorfia, morf. Fontos azonban, hogy ezeket rövidítéseként fogjuk használni, és nem alapfogalmakként. Ez megtehető, mivel ezek a levezetett fogalmak mind reprodukálhatók egy hasonlóságon alapuló analógiás megközelítésben annak hátrányai nélkül.” Megjegyzendő azonban, hogy ezzel a szerző nemcsak az olvasó dolgát könnyíti meg, hanem a sajátját is: nehéz elképzelni, hogyan lett volna az értekezésben bemutatott lenyűgöző mennyiségű adat és megfigyelés bemutatása lehetséges ezeknek a „segédfogalmaknak”, és különösen a kötőhangzók fogalmának a használata nélkül.

Valóban, a szakkifejezések használatában az opponens által leírtak szellemében jártam el. Ezt az indokolja, hogy véleményem szerint érdemes különítenünk a tudományos nyelvhasználat két fajtáját: az egyik az a nyelv, amelyen adatok, az ezekre vonatkozó általánosítások, illetve az ezekből közvetlenül következő összefüggések vannak

megfogalmazva (a logikában használt hasonló megkülönböztetés mintájára nevezhetjük ezt *metanyelvnek*), a másik fogalomkészlet a magyarázó modellhez tartozik (ez a *tárgnyelv* megfelelője). Az értekezésben a metanyelvnek a nyelvészek számára ismerős (főleg strukturalista eredetű vagy értelmezésű) fogalmakat használtam (tő, toldalék, morf, morféma, alternáns, kötőhangzó stb.), és ezt a megadott példákban a kötőjellel jelölt morfémahatárok is tükrözik (természetesen csak sematikusán, hiszen bizonytalan morfhatárokat nem lehetséges így jelölni). A tárgnyelvben viszont az analógiás hasonlóság, a gradualitás, a minta stb. fogalmak szerepelnek, mivel ezek a választott elméleti modell részei.

1.1.2. az antiharmonikus tövek létezéséről (Siptár Péter):

SP (i): “ [...] Másképpen fogalmazva, ezek a hátsó toldalékalternánsokat tartalmazó alakok antiharmonikusak, mert így toldalékoljuk őket, ilyen módon memorizálódtak, és nem azért, mert absztrakt „tövüket” valamilyen absztrakt „hátsó” tulajdonsággal megjelöljük. (Ez a memorizáció nyilvánvalóan nem egyenként, hanem egyes gyakoribb alakokban testesül meg, és ezek révén az összes releváns alakra kiterjed.)” Ez az eszmefuttatás többé-kevésbé helytálló, de nem következik belőle, hogy az „antiharmonikus” tulajdonság ne lenne érvényes ebben a modellben. Sőt, még az se sokkal több, mint csűrés-csavarás, hogy az antiharmonikusság a paradigma tulajdonsága, nem a paradigmában érintett tőé. A sír töre éppen azért mondhatjuk, hogy antiharmonikus tő, mivel hátsó toldalékokat felmutató paradigmája van. Megjegyzem, hogy az értekezés szerzőjének egy társszerzőkkel írt, megjelenés előtt álló cikke ezt mondja a kérdésről: „Monosyllabic stems containing i or í are often, those containing é are rarely, antiharmonic, which means that they are followed by the back-vowelled alternant of harmonically variant suffixes (e.g., *šír-nak* ‘grave-DAT’, *cél-nak* ‘goal-’ vs. harmonic *hír-nak* ‘news-’, *tél-nak* ‘winter-’). This is a lexical property **of stems**. Since an antiharmonic stem may only contain a front unrounded vowel, antiharmony creates weakly disharmonic word forms. Although phonetically weakly disharmonic, we do not take such vowel sequences to be disharmonic, since the suffix follows the harmonic class of the antiharmonic stem.” Vagyis a paradigma nem lehet antiharmonikus, csakis a tő lehet az, ami pontosan azt jelenti, hogy a paradigmájában hátulsó toldalékalternánsok szerepelnek. **Kérdés:** jól értem-e, hogy a szerző időközben revideálta azt a nézetét, hogy nem az ilyen tövek, hanem az őket tartalmazó paradigmák azok, amelyek antiharmonikusnak mondhatók?

A fenti látszólagos ellentmondás feloldható, ha feltételezzük az említett metanyelv–tárgnyelv megkülönböztetést. A nyelvi adatok leírásának metanyelvi szintjén természetesen beszélhetünk “veláris/antiharmonikus tövek”-ről, ha a leírás egyszerűsége vagy érthetővé tétele ezt megkívánja. A tárgnyelvi szinten azonban csak akkor, ha a kifejezésnek az adott elemzés modelljében meghatározott státusza van. Ezen értekezés vállaltan olyan alapfeltevésekkel él, amelyben az “antiharmonikus tő” *nem is lehetséges* tárgnyelvi kifejezés, hiszen absztrakt, az adatok (az izolált tő) szintjén nem látható tulajdonságot tulajdonít a tőnek. Az adott szóalak vagy a (teljes) paradigma szintjén azonban az antiharmonicitás a toldalékmagánhangzókból közvetlenül detektálható tulajdonság, azaz tárgnyelviként lehet rá utalni (ha a modell

azt megköveteli – itt utalnék arra, hogy az antiharmónia jelensége egyébként egyáltalán nem tartozik az értekezés témájához, az idézett rész a módszertani elvek bevezető fejezetből való).

Egy párhuzamos példával élve: a szótag mint konstituens sem ebben a disszertációban, sem sok más – amúgy reprezentációkon alapuló – elméletben nem létező fogalom, de ettől még a leírás megkönnyítése végett beszélhetünk monoszillabikus vagy polyszillabikus alakokról. Hasonlóan, attól, hogy a modern jegyelméletekben nincs olyan megkülönböztető jegy, hogy [vowel], még beszélhetünk *magánhangzóról*, még akkor is, ha az a modellünkben [+syllabic, -consonantal] jegyértékek együtteseként (vagy akár valamilyen nemlineáris reprezentációként) van ábrázolva. Azaz egy elméleti elkötelezettségnek nem feltétlenül kell vezetnie az adatok számba vételénél bizonyos kifejezések *teljes* tilalmához – ez felesleges és szélsőséges purizmushoz vezetne.

Visszatérve tehát az, hogy *jogosan használjuk-e* az “antiharmonikus tő” kifejezést, az két dologtól függ: metanyelviként bármikor használhatjuk (hiszen az a szakirodalomban elfogadott és jól definiált fogalom) elméleti állásfoglalás nélkül, tárgynyelviként viszont csak akkor, ha a választott keret azt megengedi és szükségessé teszi. Az említett angol nyelvű cikkben egy rövid (metanyelvi) leírásban be kellett mutatni a nem magyar olvasó számára a magyar antiharmónia jelenségét, ezt szerzőtársaimmal így láttuk a legegyszerűbben kivitelezhetőnek: a “lexical property of stems” kifejezés arra utal, hogy az antiharmonikus tulajdonság a tő fonológiai alakjából megjósolhatatlan. Hasonlóan a *gyenge* (és erős) *diszharmónia* is közvetlenül definiálható az adatokból, nem szükséges hozzá semmilyen szintű absztrakció, ahogyan azt az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 31. kötetében megjelent tanulmányunkban (*Magyar harmónia: a dolgok állása*) Törkenczy Miklóssal részletesen kifejtettük.

1.2. Gradualitás

1.2.1. a tő- és toldaléktípusok egymáshoz viszonyított számáról (Siptár Péter)

SP (vii) Az értekezés végén felsorolt tézisek között a 6. tézisben ezt olvashatjuk: „Még a legkomplexebb graduális minta esetén is a vizsgált szempontból releváns váltakozások (tőtípusok) száma az exponensek (toldalékok) számának legfeljebb kétszerese lehet (beleértve az ingadozó típusokat).” Kérdés: miért? Kérem, hogy a szerző vezesse ezt le.

Az alkalmazott módszertan szerint *különböző* morfofonológiai típusnak (legyen az tő- vagy toldaléktípus) azt tekintjük, amelyhez valamilyen, a releváns mintázat szempontjából eltérő alakok tartoznak. Azaz eltérő típusú az a két toldalék(típus), amelyhez van olyan konkrét tő(típus), amelyre a megfelelő alakok más mintájúak; és megfordítva két tő(típus) eltérő, ha van olyan konkrét toldalék(típus), amelyhez tartozó alakok mintája különböző. Így 3 toldaléktípus esetén az elvileg lehetséges

nem-ingadozó tőtípusok az alábbi 4-féle mintát mutathatják az A és a B mintára, megfelelő rögzített sorrendben:

toldaléktípusok:	1	2	3	
tőtípusok mintája:	A A A			(mindegyik alak A típusú)
	A A B			(1. és 2. A-típusú, 3. B-típusú)
	A B B			(1. A-típusú, 2. és 3. B-típusú)
	B B B			(mindegyik alak B típusú)

A fentiekben feltételeztük a zártságot, illetve a toldaléktípusok ennek megfelelő sorrendjét. (Itt most csak a graduális mintákat kell megvizsgálnunk, hiszen a többi zárt mintázat, az 1-dimenziós és a konjunktív mintázat legfeljebb 2 toldaléktípust és 2 tőtípus tartalmazhat – ezekre az alábbi állítások evidensen teljesülnek.) A graduális mintázatban a többi elméletileg lehetséges 4 tőtípus (A B A, B B A, B A A, B A B) nem állhat elő, hiszen ezekben a B típus megjelenése az adott sorrendet feltételezve megelőzi az A típus megjelenését, ami megsérti a zártságot. Az elmondottak általánosíthatók bármilyen n számra: a tőtípusok száma egy zárt paradigmatis mintázatban n számú toldaléktípus esetén legfeljebb $n+1$ lehet (és viszont: a toldaléktípusok száma is legfeljebb 1-gyel lehet több a tőtípusok számánál), mivel ez pontosan a két mintázatot elválasztó lépcsősvonal "lépcsőinek" számával egyezik. Pontosabban: a két szám pontosan 1-gyel térhet el egymástól, mert ha valamelyik váltakozó tőtípus pl. hiányzik (az A A B vagy az A B B), akkor a módszertanunk szerint vagy az 1. és 2. toldaléktípus, illetve a 2. és 3. toldaléktípus összevonandó egy típusá!

Abban az esetben, ha a szisztematikus ingadozást is tekintetbe vesszük, a tőtípusok száma megszorodik. Vegyük azonban figyelembe, hogy a gradualitás fennállása esetén kizárólag a szomszédos cellák közötti ingadozás lehetséges: azaz az A/B ingadozó minta olyan általánosított cellák között állhat elő, amelyek szomszédosak, azaz a fenti esetben pl. az A A A és A A B között csak egyetlen új tőtípus lehet, ahol a sorban az utolsó cella mintája se nem A, se nem B, hanem ingadozó A/B, azaz az új tőtípus mintázata: A A A/B. Ezt alkalmazva az összes ilyen esetre, az alábbi tőtípusok lehetségesek:

toldaléktípusok:	1	2	3
tőtípusok mintája:	A	A	A
	A	A	A/B
	A	A	B
	A	A/B	B
	A	B	B
	A/B	B	B
	B	B	B

Azaz 3 toldaléktípus esetén 7 tőtípus adja az elvileg lehetséges maximális graduális mintát. Ezt általánosítva: n számú toldaléktípus esetén a lehetséges tőtípusok száma $(n+1)+n = 2n+1$, hiszen $n+1$ nem-ingadozó tőtípus lehet és ezek “közé” 1-gyel kevesebb, azaz n számú ingadozó jöhet (természetesen egyes ingadozó – vagy akár nem-ingadozó – tőtípusok hiányozhatnak, azaz ez csak felső becslés). A valóságban – ahogyan azt az igei paradigmarendszer részletes vizsgálatánál bemutattuk, az ingadozó minták esetén további esetek is lehetségesek, ezek a gradualitásnak kisebb lokális “mikrosértéseit” mutatják, és abban véglegesen nem foglaltunk állást, hogy az ilyen esetekben önálló tőtípust érdemes-e felvenni.

Egy közbenső megjegyzés azonban ide kívánczik. A fenti gondolatmenet teljesen azonos módon kezeli a tőtípusokat és a toldaléktípusokat. A valós adatok elemzése azonban azt mutatja, hogy a nem-váltakozó típusok esetében ez nincs így: míg a toldalékok esetében gyakoriak a homogén típusok (azok, amelyek az összes tónél azonos mintázatot mutatnak): ilyenek a kötőhangzós (vagy kötőhangzóhoz hasonló) mintánál a mindig kötőhangzós toldalékok (pl. a sorszámképző *-Vdik*, a törtszámképző *-Vd* és esetleg a denumerális módhatározó *-Vn* toldaléka), de még gyakrabban a rezisztens (analitikus) toldalékok, amelyek sohasem vesznek fel kötőhangzót. Viszont a tőtípusok esetében ilyet nem igazán találunk: nincsen olyan tőtípus, amely esetén az összes toldalékkal kötelezően kötőhangzós, illetve olyan, amelyik *sohasem* kötőhangzós (a két tulajdonság egymás ellenében hat, egy paradigmatis mintázatban a megfelelő homogén toldaléktípusok és a homogén tőtípusok léte egyszerre nem lehetséges). A fentiek teljesülnek az összes magyar típust felölelő rendszer esetében esetében is: nincsen *egyik* váltakozást *sem* mutató, illetve az összes váltakozást mutató toldaléktípus, ld. erről az összefoglaló (95) táblázatot: a végig “+” jelet tartalmazó vagy végig “-” jelet tartalmazó oszlop létezik (hiperszintetikus, illetve hiperanalitikus toldalékok), viszont ilyen homogén viselkedésű sorok nincsenek. Ha ezt is figyelembe vesszük, akkor az n toldaléktípushoz tartozó (esetleg ingadozó) tőtípusok száma nem $2n+1$, hanem levonva a 2 homogén tőtípust inkább $2n-1$.

Visszatérve az értekezés 6. téziséhez, mivel a toldaléktípusok maximális száma legfeljebb annyi lehet, mint amennyi a toldalék(morf)ok/exponensek száma (egyenlőek abban a szélsőséges esetben, ha minden toldalék különböző típushoz tartozik, ami nagyszámú toldalék esetén erősen felülbecsüli a nyelvekben lehetséges toldaléktípusokat). Ezért kijelenthető, hogy zárt (azaz monoton) mintázat esetén a tőtípusok száma ennek **legfeljebb a kétszerese** lehet, megengedve a zártságnak nem ellentmondó ingadozást, de nem megengedve a mindkét homogén (azaz váltakozást nem mutató) tőtípust.

1.2.2. a múlt idő rekonstruált paradigmacelláiról (Cser András):

CSA: 174. o. A (91)-ben bemutatott változási sorral kapcsolatban nem megtévesztő-e már a kiinduló állapotban (i) három sort tételezni, miközben a VC-tövek és a CC-tövek még egyformán viselkedtek? Ha jól értem, amennyiben az old-ot(-a) és az ad-ot(-ta) még egy cellába tartozott, akkor itt az analógiás hatások sem szomszédos cellákból érkeztek, hanem egy cellán belüli, tkp. gyakorisági hatásról van inkább szó. Vagy nem jól értem?

Valójában a kiinduló állapotban **két** sor van, hiszen ebben az állapotban csak kétféle viselkedést tapasztalunk: magánhangzóvégű töveknél nincs kötőhangzó, mássalhangzóvégűeknél pedig van. A (91i) ábrában csak az egyszerűbb bemutatathatóság végett lettek külön sorba írva a VC- és a CC-tövek, azért, hogy az olvasó számára megkönnyítsék a későbbi változások követését, ahol már másképpen viselkednek ezek a tőtípusok. A félreértés valószínűleg a cellák értelmezéséből fakad: az itt használt általánosított cellák egyfelől az azonosan viselkedő tő- vagy toldalékosztályok által definiált szócsoportokat takarnak (ennyiben az adott nyelvallapot paradigmatis mintázataitól függenek, ld. a használt fogalmak bemutatásánál a 21. oldalon). Másfelől az egyes konkrét alakpárok közötti hasonlósági viszonyok különbsége megköveteli, hogy a paradigmatis változások során egy közbenső szintre is hivatkozzunk: hiszen egyes alakpárok egymáshoz való hasonlósága eltérő lehet az általánosított cellákban levő összes alakon belül. Ezt az eljárást követtük a 138. oldal (73) ábráján is a változások általános bemutatásakor. Valójában ez a cellabeosztás "közbenső" szintje az adott nyelvallapot mintázatai által definiált általánosított cellák finomításának tekinthető, amelyeket az adott nyelvallapotban levő mikroállapotok (direkt analógiás viszonyok) definiálnak, és a paradigmatis változások potenciális kiváltóinak tekinthetők. A teljes paradigmatis rendszer makroállapotai felől nézve, ahol a konkrét analógiás viszonyok láthatatlanok, ezek a közbenső cellák *önkényesek*. Ez magyarázza azt, hogy a makroállapotok felől nézve a változás megindulása *véletlenszerű*, azt kizárólag a paradigmatis mintázatokból, a hasonlósági viszonyok részletes ismerete nélkül nem lehet megjósolni.

1.3. Elméleti keret

1.3.1. az optimalitáselmélettel való kapcsolatáról (Ladányi Mária):

LM: A Bevezetésben a szerző a felhasznált háttérelmélete illetve az alapvető szakirodalmak között nem említi az optimalitáselméletet, pedig magának az értekezésnek a szövegében több helyen is utal olyan általa is elfogadott elvekre, vagy alkalmaz olyan megoldásokat, amelyek az optimalitáselmélet felfogásából adódnak vagy azzal függenek össze, és a megfelelő helyeken hivatkozik is az optimalitáselméleti szakirodalomra. Talán azért nem említi ezt az elméletet a felhasznált háttérelméletek között, mivel ennek elvei nem illeszkednek kellőképpen a holisztikus megközelítésmódhoz. (?)

Való igaz, az optimalitáselmélet eredetileg bevallottan a generatív nyelvészet keretelméletei közé tartozik. Azonban újszerű megközelítésmódja, melyben a mindenütt érvényesülő *elvek* és a nyelvek közötti különbségeket kifejező *paraméterek* helyét átveszik a megsérthető *megszorítások* (*violable constraints*, más fordításban áthágható korlátok), alkalmas arra, hogy korábban nem lehetséges általánosításokat tegyünk a nyelvi rendszerről (elsősorban a morfofonológiáról). Az elmúlt bő 30 évben a megjelenése óta az OT egyfajta *lingua francává* vált a fonológiában, és fogalmai (pl. megszorítás, optimális jelölt, dominanciasorrend stb.) a szűkebb optimalitási szakirodalmon kívül is használatosak, mint az általánosításokat megragadó terminusok. Az elméletnek számos egymással nem feltétlenül konzisztens változata született, ezek között olyanok is vannak, amelyek eltávolodtak az eredeti generatív input–output leképezést feltételező modelltől (pl. az univerzális nyelvtan elvetése, a mögöttes alakok kiemelt státuszának tagadása, sztochasztikusság). Egyes értelmezései szerint az OT kis módosítással analógiás nyelvtannak tekinthető, és alapvető elve, a nyelvi részrendszerekben megfigyelhető optimalizáció, kitűnően alkalmazható egyes paradigmikus jelenségek magyarázatára, és ezt a 4., a defektivitásról szóló fejezetben fel is használom. Nem láttam azonban értelmét az összes jelenségre optimalitáselméleti elemzés adni, mert az értekezés célkitűzéseinek jobban megfeleltek a holisztikus nyelvtani elvek, és a paradigmikus mintázatok leírásához más feltételezések szükségesek.

1.4. A vizsgált jelenségek

1.4.1. a vizsgált mintázatok helyszínéről (Ladányi Mária)

LM: Miközben a szerző célkitűzései között az szerepel, hogy az egészséges szemlélettel összefüggésben, ennek következményeként teljes szóalakokat fog vizsgálni (19. o.), az egészségességet általában véve mégsem a szóalakok egészére, hanem leszűkítve, a tő és a toldalék morfémahatárának közelében szereplő szekvenciák CV-szerkezeteire értelmezi, és ezekre állapít meg mintázattípusokat. Makroszintű mintázatoknak pedig azokat a mintázatokot tekinti, amelyek ezeknek a mintázattípusoknak az egymáshoz, illetve a paradigmához való viszonyát ragadják meg. (A morféma-, illetve morfhatárok felvétele, ahogyan az a szövegben is ki van emelve, pusztán technikai eljárás, hiszen a szerző - az általa használt elvi megfontolások alapján - a pontos szegmentálás lehetőségét elveti.)

Az értekezés témája a szavakon belüli *váltakozás*, azaz az a jelenség, amelyben a paradigmikus rendszerbe szerveződő alakokban valamilyen különbség detektálható. Mivel a magyarban a morfoszintaktikai különbségek tipikusan a különböző szuffixumokban jelennek meg, ezért a morfofonológiai jelenségeket a tő és a toldalék határa közelében tapasztaljuk, a tő belsejében ritkán (pl. nem léteznek az ablaut, umlaut, a szisztematikus reduplikáció vagy a sémi nyelvekben tapasztalt típusú templatikus jelenségek). Ezért az értekezés a szóalakokon belül erre a helyszínre összpontosít. Ez nem jelenti azt, hogy a szavakon belüli fonológiai mintázatoknak nincs

jelentőségük: többször utalok arra, hogy a monomorfemikus alakok fonotaktikája nagyon is releváns a morfológiai mintázatokban. Többek között ott, ahol a polimorfemikus alakok megsértik a monomorfemikus fonotaktikát (pl. az analitikus vagy a kvázianalitikus alakok esetén a morfémahatáron létrejövő mássalhangzókapcsolatok esetén), vagy ahol az alternáció vagy annak hiánya szempontjából relevanciája van a monomorfemikus fonotaktikának (pl. a hangkivetés, illetve defektivitás esetén).

A felvetésnek van egy elméleti kapcsolódása is. Már korábban felvetődött a szakirodalomban, hogy a morfofonológiai jelenségeket valamilyenfajta fonotaktikai rétegekként fogjuk fel, amennyiben a mintázatok közötti különbségeket a teljes szóalakok közötti fonotaktikai különbségekkel magyarázzuk. Az így létrejövő ún. *kofonológiákat* először a japán nyelvre javasolták (ld. Junko Ito és Armin Mester összefoglaló könyvét: *Japanese Morphophonemics: Markedness and Word Structure*, 2003, MIT Press). Trón Viktor kollégámmal egy módosított modellben ezzel a megközelítéssel elemeztük a magyarban tapasztalható egyes váltakozásokat a *Morphophonology and the hierarchical lexicon* (2001, Acta Linguistica 48, 101–136) c. tanulmányunkban.

1.5. Kivételesség/szabályosság, produktivitás

1.5.1. a kivételes/szabályos alakok analógiás elemzéséről (Siptár Péter):

SP: Itt kiválóan láthatjuk, hogy minél kisebb, minél különlegesebben viselkedő tőtípusról van szó, az analógiás magyarázatok és általában a holisztikus szemlélet annál inkább elemében van. Erre szokták azt mondani ennek a felfogásnak az ellenzői, hogy az analógiás/holisztikus megoldások olyannyira jók a kivételességek kezelésében, hogy a szabályosabb, nagyobb osztályokat érintő általános jelenségeket is kivételesként kezelik, vagyis olyan kivételes (egyedi) esetekként, amelyek (mintegy véletlenül) az esetek túlnyomó többségét kitevő, ilyenformán szabályos eseteknek látszanak, ezért akár szabályokkal is leírhatók (lennének). Megítélés kérdése, hogy ez az analógiás leírások előnyének vagy hátrányának számít-e.

A felvetés két nagyon alapvető és egymáshoz is kapcsolódó módszertani/empirikus problémát érint: (i) meg lehet-e határozni független kritérium(ok) alapján a “szabályos” és a “kivételes” alakok közötti határvonalat; illetve (ii) a “szabályos” (azaz sok alakot érintő) általánosítások esetében előbbrevaló-e a szabályalapú elmélet az analógiás megközelítésnél. Az értekezés mindkét kérdésben egyértelműen állást foglal: (i) a szabályos/kivételes alakok határvonala nem állapítható meg egyértelműen, azt gyakran az elemző önkényesen húzza meg, vagy az elemzési keret sokszor implicit és vitatható – metaelveiből következik – részben erről szól az 5.2. alfejezet a produktivitásnak mint kritériumnak a nem-megfelelő voltáról, és az 5. és 7-8. tézisek (*Az általános és részletes mintázatok viszonyáról, illetve A nyelvtani leírás szintjeiről / A morfofonológiai jelenségek leírásáról*).

A (ii) kérdéskört (az analógiás leírás megfelelő eszköz-e a szabályos alakok leírására), lehet az (i) kérdés fényében, illetve önmagában is vizsgálni.

Ha az (i) kérdésre, azaz a kivételesség egyértelmű szeparálhatóságára a fent említett módon, nemmel válaszolunk, akkor ebből az ökonómia metaelve (ami valójában az Occam-féle elv) alapján azt kell mondanunk, hogy a “szabályos”-nak tűnő alakokat is analógiásan érdemes magyaráznunk, hiszen ellenkező esetben két egymással nem kompatibilis eszközt vezetnénk be a magyarázatunkba. Ez azért van, mert az életlen határok és a kisebb hatókörű általánosítások kezelésére – ahogyan opponensem is megjegyzi – egyértelműen az analógiás magyarázatok a megfelelőek (sokszor nem is érdemes/lehetséges szabályokat alkotni rájuk).

Másrészt – ahogyan azt az 5.4. alfejezetben kifejtettük – az igazán éles határokkal rendelkező tömbszerűen egységesen viselkedő paradigmatis részeken túl a paradigmarendszer nagyon nagy részben tartalmaz szabályosnak tűnő alakokat, amelyek esetén a szabályok alkalmazási feltételei nem egyértelműek, azok nyelvhasználati, és egyéb a morfofonológián túli életlen feltételekkel rendelkeznek, és rájuk nagyfokú bizonytalanság jellemző, s ez tipikusan valamilyen variációban nyilvánul meg. Az első régiót hívtuk a “bizonyosság szigetei”-nek, a másodikat “gyenge régiók”-nak – ld. a (83), (85), illetve a (88-89) ábrákat. Még abban az esetben is, ha a bizonyosság szigeteit szabályokkal fednénk le (ami ebben az esetben lehetséges, hiszen itt a szabályalkalmazás kritériumai egyértelműek), a paradigmarendszer nagy része (szótípusokban számolva közel fele) a gyenge régiókhoz tartozik, ezeket nem tudnánk hasonló szabályokkal leírni, hiszen itt lehetetlen a szabályok hatókörét fonológiai, morfológiai kritériumokkal egyértelműen megadni.

1.5.2. a Korhonen-paradoxonról (Cser András):

CSA: 172—178. o.: A graduális mintázatok kialakulásának itt bemutatott tárgyalása számomra meggyőző, de fölvet egy érdekes kérdést: hogyan kerülhető el a Korhonen-paradoxon, azaz az a régen megfigyelt kvázi-törvényszerűség, hogy minél régebbi nyelvi állapotokat rekonstruálunk, ezek a rekonstruált nyelvi állapotok annál egyszerűbbek és szisztematikusabbak? (Lényegében azért, mert a rekonstrukció módszertana a szabálytalanságot a szabályosságra tudja visszavezetni, fordítva pedig nem.)

Rövid válaszom: nem kerülhető el. Kicsit részletesebben azt mondhatjuk, hogy az ilyen típusú problémák – ahogyan a nyelvészeti/nyelvtörténeti problémák jelentős része – az adathiányból eredeztethetők. Hiányos adatsorok esetén ésszerű feltételezés az, hogy amire nincsen konkrét adatunk, arra érvényesnek tekintjük az általános mintákat. Ez a módszertan valójában az Occam borotvájának egy specifikus megjelenése: ne tegyünk különbséget, ha az nem szükséges.

A kivételesség/szabályosság esetében a fentiek azt jelentik, hogy ha nem utalnak arra jelek, hogy egy alak szabálytalan vagy egyedi, akkor azt feltételezzük, hogy az a többi alak mintáját követi, azaz “szabályos”. Ez bizonyos esetekben olyan extrém történeti rekonstrukciót eredményez, amelyben *minden* alak szabályos – még esetleg a létige is, amelyik nem szokott így viselkedni.

A szóban forgó esetben, a morfofonológiai váltakozások esetében, ahol a fonológiai motiváltság sokszor már csak részleges, és az a paradigma több pontján lexikaivá vált, ellenkező adatok hiányában ésszerű feltételezés, hogy azoknak egykor teljesen fonológiai motiváltságuk volt, és a bemutatott analógiás hatások eredménye a kisebb vagy nagyobb fokú lexikalizáció (azaz a váltakozások fonológiai determináltságának csökkenése/megszűnése). Ez igaz lehet a disszertációban bemutatott kötőhangzós prozódiai mintázatokra, de hasonlóan igaz lehet a kötőhangzók minőségére, illetve a magánhangzó-harmóniára is (ahogyan azt szerzőtársaimmal több tanulmányban bemutattuk). Természetesen ellenkező irányú változás is előfordulhat, van példa arra, amikor lexikai mintázat fonologizálódik, és esetleg a gradualitás foka csökken – ezeket az eseteket itt nem vizsgáltam.

1.6. Lexikalitás

1.6.1. a hangkivető tulajdonság lexikális-e vagy sem (Siptár Péter):

SP(ii): A 38. oldalon ezt olvashatjuk: „Az, hogy melyik lexéma stabil VC töltípusú és melyik váltakozó VC~CC töltípusú, a hangalakból nem jósolható meg, ezt mutatja (...) a szurony-on vs. torny-on vs. szörny-ön (...) hármassal”. Ezzel szemben egy ide kapcsolódó lábjegyzetben ez áll: „Bár a töltípus a mássalhangzókból számos esetben megjósolható (...), és így kevés olyan minimálpárt lehet találni, mint a stabil CC sark 'pólus' vs. hangkivető sarok 'szöglet' vagy 'testrészt', vagy olyan közel minimális párt, mint a stabil VC öröm (öröm-ünk) vs. hangkivető köröm (körm-ünk). Ez azonban nem jelenti azt, hogy a váltakozást a mai nyelvben ne tartanánk lexikálisnak.” **Kérdés:** akkor tehát most megjósolható vagy nem megjósolható a hangkivetés? – A kérdéskört tovább bonyolítja egy későbbi lábjegyzet. A 160. oldalon lévő 173. lábjegyzet szerint: „a sark-ig alak jelentheti a SARK, de szubsztenderden jelentheti a SAROK lexéma terminativusát is.” Igaz, hogy például ez: elmentem a sarkig valóban szubsztenderd lenne, de nem igazán gyakori (ha létezik egyáltalán), viszont: sarkig kitárta az ablakot: ebben mi a szubsztenderd? Pedig nem a sark 'pólus', hanem a sarok 'ajtónak, ablakszárnynak a forgástengelyhez közel fekvő része' van benne. Tehát még az sem teljesen igaz, hogy a SAROK lexéma egyértelműen és teljes mértékben hangkivető lenne. Vagy lehet, hogy három különböző SAROK lexéma van, 'szöglet', 'testrészt' és 'nyílászáró része' értelemben?

Az idézett részben a szándékolt állítás a következő: ha az összes mássalhangzót vesszük, akkor a tő két utolsó mássalhangzójából valóban nem *mindig* lehet megjósolni, hogy a fent említett három töltípus melyikébe tartozik a tő (ezt mutatják az említett minimálpárok). Az azonban, hogy az adott töltípusba konkrét mássalhangzó párok

esetében hány alak tartozik, nagyban különbözhet (ahogyan azt Törkenczy Miklós több tanulmányában kimutatta): egyes esetekben az is lehet, hogy az összes ilyen, a prozódiai feltételnek megfelelő tő hangkivető (pl. igék esetében a 16 [j]–g pár, pl. *imbolyog*, vagy a *károg* kivételével a 69 r–g pár, pl. *morog*), más esetekben egyáltalán nincsen hangkivető tő (ebből sok van, ezek gyakran túl jelöletlen vagy jelölt vagy nem megengedett CC-kapcsolatok). Tehát *ezekben és csak ezekben a speciális esetekben* a hangkivető tulajdonság (vagy annak hiánya) *megjósolható*. A **részbeni megjósolhatóság** ilyen formái a paradigmatis rendszer más pontjain is gyakran előfordulnak, ami a reprezentációs elméletek többsége számára problémát jelent. Ezt gyakran a modell absztraktságának növelésével (“fonologizált” reprezentációk segítségével) próbálják orvosolni, amely, ahogyan a disszertációban kifejtem, komplex graduális minták esetén nem járható út.

Az említett *sarkig* alak értelmezésével kapcsolatban köszönöm opponensemnek, hogy felhívta annak nem szubsztenderd használatát a *sarok* ‘nyílászáró szöglete’ esetében. Nem volt célom egyes alakok ilyen részletekbe menő elemzése, de a konkrét jelenség esetében a *Sarkig kitárta/kinyitotta/bezárta/... az ajtót/kaput/ablakot/...* szerkezetekben a szóban forgó alak használata valamennyire kötött, például a terminativusi alak nem igazán módosítható: így nekem kényelmetlenek “?Mindkét / A nyikorgó / A fehérre festett sarkig kitárta az ablakot. mondatok (a Google-keresés is ezt mutatja, a szóban forgó alaknak egyetlen ilyen jelentésű találat esetében sincsen jelzője); én ekkor inkább a *sarokig* alakot használnám. Azaz a *sarkig* szóban forgó előfordulásai gyanúsán a lexikalizáció felé elindult szerkezeteknek tekinthetők (lehet, hogy szintaktikailag az ige által inkorporált bővítményként elemezhető, de itt most csak a szóalak formája érdekes). Ezek az alakulatok, amelyekben valamely morfofonológiai “szabály” túlalkalmazása történik, de ez csak a speciális/lexikalizált jelentésben játszódik le, nem ismeretlenek: már Simonyi Zsigmond felhívta a figyelmet a *tővig* alak kivételes formájának és funkciójának a kapcsolatára, hiszen a TERM *-ig* előtt szokásosan nincs v-vel bővülés, de az alak jelentése nem is a TERM szokásos jelentése, hanem ‘egészen/teljesen’ (és a főnév itt sem módosítható), és a *tő* szokásos – bár ritka – TERM alakja a szabályos *tőig*. (pl. *Leástam egészen a tőig*.)

Egy analógiás elemzés ezeket a “diszkrepanciákat” úgy magyarázza, hogy a szóban forgó lexikalizált alakoknak a hasonlósága a szokásos terminativusi alakokhoz képest radikálisan csökken egyszerre mind a formai (morfofonológiai viselkedés), mind a funkcionális (jelentés/kontextus) értelemben. Az pedig, hogy itt túlalkalmazás történik, könnyen magyarázható a gyakoriságból eredő analógiás fonológiai nyomással: ezeket a tőalternációkat a magánhangzókezdetű toldalékalternánsok többsége kiváltja, amelyek nem, azok a kisszámú V-kezdetű analitikus toldalékok (pl. *-ig*, *-ért*, *-ul~ül*).

1.6.2. a lexikai és fonológiai allomorfia elhatárolásáról (Cser András):

CSA: A 131. o-on ezt olvassuk: „A lexikai allomorfia és a fonológiai elhatárolása elméletfüggő és nem egyértelmű, ezért ezt a két szintet élesen nem különböztetjük meg” – érthető, de mivel ez egy központi kérdése a dolgozatnak, illetve a dolgozat egésze voltaképpen ezen a határterületen mozog, nagyon szeretném a jelölt gondolatait hallani arról, hogy milyen megfontolásokra lehetne támaszkodni, ha mégis meg szeretnénk különböztetni a kettőt egymástól. A 179. o-on ír erről valamennyit (egy szűk bekezdésnyit); lehet, hogy ezt az egész dolgozat elején lett volna célszerűbb elhelyezni.

Az értekezésben alkalmazott módszertani elvek alapján tisztán fonológiai allomorfiáról csak abban az esetben beszélhetünk, ha a felszínen megjelenő alak(ok) egyértelműen meghatározzák az allomorfot, és az allomorf és a kiváltó jelenség közvetlen fonológiai kapcsolatba hozható, hiszen a vizsgált megközelítés nem alkalmaz absztrakt („fonologizált”) reprezentációkat. (Az, hogy az allomorfok, illetve kiváltó környezetük fonológiai kapcsolatban vannak-e, elemzésfüggő lehet: bizonyos esetekben az adatokból nem egyértelmű a szinkrón fonológiai kapcsolat, pl. ilyen a többeseji rövidülés, a *v*-vel bővülés vagy az igei definit E.3. *-i~ja* toldalékváltakozás.) A fonológiai kapcsolat leggyakrabban a *tő* és a toldalékallomorfok (ritkábban a *tő*allomorfok) viszonya esetén áll fenn: pl. ilyennek tűnik az a váltakozás, mely szerint a tisztán szintetikus [S]-toldalékok kötőhangzója egyértelműen attól függ, hogy a *tő* magánhangzóra vagy mássalhangzóra végződik-e.

Lexikalitás szempontjából el kell azonban különítenünk több esetet: az egyikben az allomorfia fonológiai motivált, de az allomorfok között nincs fonológiai kapcsolat (lexikai allomorfok, ilyen pl. az igei E.2. személyű indefinit jelölő váltakozása: *-l* szibiláns végű töveknél, *-sz* egyébként). A második esetben a váltakozás fonológiaiainak tűnik, de szinkrón értelemben nem fonológiai motivált (ilyen pl. a *tő*végi nyílt magánhangzó nyúlása). A harmadik esetén az allomorfia és az allomorfia feltétele is fonológiai, de ez csak részleges: ez a helyzet pl. a fent említett szintetikus kötőhangzók esetén, ahol ugyan a *tő*végből meg lehet ugyan állapítani a kötőhangzó megjelenését, azonban azt, hogy ez a viselkedés milyen toldalékokra terjed ki, a toldalék alakjából nem állapítható meg. Ez utóbbi helyzet a teljes paradigmatis rendszerre fennáll, és ez vezet a toldaléktípusok **lexikai** elhatárolásához.

Összefoglalva, szűkebb értelemben vett tisztán fonológiai váltakozás (olyan, amelyben csak a *tő* és a toldalék hangalakja számít) nagyon kevés van, a magyarban talán csak az automatikus hangtani váltakozások tartoznak ide, mint például a zöngesség és képzési hely hasonulása. Ez még akkor is igaz, ha a lexikálisan definiált toldaléktípusokat adottnak vesszük: a *tő* szempontjából vett fonológiai motiváció is nagyon gyakran élelten, kisebb-nagyobb mértékben szórványos lexikai ingadozások lépnek fel: pl. *%mosakod-ol*, *%mond-lak*, *%cisz-je/odds-ja*, *%Che-vel*, *%csíp-om*, aztán a paradigmarendszer hasonlóságainak függvényében ezek nagyobb csoportokra is

kiterjedhetnek. A paradigmarendszernek csak egy részét fedik le azok az alakok, ahol a váltakozások kiterjedtsége éles, fonológiailag jól meghatározott határokkal rendelkezik – ezek az értekezésben említett “bizonyosságzigetek”. A többség a “gyenge régiók”-hoz tartozik, ahol az allomorfok kiválasztása fonológiai motiváltság híján bizonytalan. Általában véve azt mondhatjuk, hogy **a paradigmikus rendszerekben az alternációk fonológiailag aluldetermináltak.**

2. Az elemzésekkel kapcsolatos megjegyzések, kérdések

2.1. Hangkivetés

2.1.1. a váltakozó sz-tövek gyakoriságáról (Cser András):

CSA: Az sz-tövek tárgyalásánál (113 skk.) felmerülő sok érdekes kérdés közül az egyik az, hogy mitől függ a mosakodik/mosakszik vs. bizakodik/*bizakszik aszimmetria. Esetleg összefügghet a gyakorisággal?

Véleményem szerint igen, legalábbis statisztikailag: az sz~d/z hangkivető tövek a gyakorisági lista elején található; ugyanez másképpen megfogalmazva: ami ritkább, az kevésbé valószínűen váltakozik (ez nem jelenti azt, hogy nincsenek nagyon gyakori nem-alternáló tövek, pl. a *működik, közlekedik, vélekedik* a leggyakoribbak közé tartoznak). Ez általánosan is igaz: minél ritkább egy váltakozástípus, annál valószínűbb, hogy gyakoriak azok az alakok, amelyben a váltakozás megfigyelhető (pl. az antiharmonikus névszói tövek és a főnévi nyitótövek is összességében gyakoribbak a “szabályosan” viselkedőknél). Azaz a **típusgyakoriság és a használati gyakoriság statisztikailag fordított viszonyban állnak** (pontosabban az alacsony típusgyakoriság maga után vonja a magas tokengyakoriságot). Ennek az általános jelenségnek az extrém megvalósulásai az idioszinkratikus alakok (pl. *létige, jön, megy*), amelyek típusgyakorisága 1, tokengyakoriságuk viszont rendkívül magas (a megfordítás itt sem áll: a magyarban a két leggyakoribb ragozható névszó az *ember* és a *magyar*, de ezek morfofonológiailag teljesen szabályosak). De ugyanez igaz a kisebb hatókörű alternációkra, így az sz-törlő tövekre (*lesz, tesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik*), a v-vel bővülésre és a h-törlésre stb.

Ez a jelenség további tanulmányozásra érdemes, amelyhez kvantitatív modellek szükségesek, de hadd jegyezzem meg, hogy a fenti megfigyelések teljesen kompatibilisak egy olyan memória-alapú modellel, amelyben az elég gyakori alakokat egyenként jegyezzük meg, és minél kiterjedtebb egy minta (azaz alternáció vagy annak a hiánya), annál kevésbé van szükség az individuális alakok tárolására. Megfordítva, ha egy nem teljesen általános alternációt tartalmazó alak gyakorisága lecsökken, akkor a paradigma szabályossá válhat (vagy átveszi az abban a körben gyakoribb szabálytalan alternánst), hiszen a beszélőközösség tagjai számára a kevés/hiányos input

megnehezíti a memorizációt. Ezt látjuk a hangkivetésnél (pl. %*sulyom-ot*), a nyitásnál (%*rüh-ös*), a kötőhangzónál (%*csel-et*), a rövidülésnél (%*agár-ok*, %*kevesen múlt*), *h*-törlésnél (%*ju[x]*) és a harmóniánál is (pl. *Víg-ben* 'Vígszínház').

2.1.2. a stabil CVz-tövek transzparadigmatikus hasonlóságáról (Cser András):

CSA: Ugyanitt (117. o.) a z-s alakokkal (igyekeznek, szórakoznak) kapcsolatban írja a jelölt, hogy „Ezeknek az analógiás hatása erős az S-alakokban”, hivatkozásként pedig megadja Iltzés (2020)-at, ez azonban egy konferenciaelőadás volt, sehol nem található meg, így a hivatkozás lekövethetetlen.

Az elemzés azt a megfigyelést célozza, hogy a nem-ikes hangkivetők gyakran miért ingadozóak (pl. *igény(e)l-ek*, *kép(e)z-i*). Ennek az az analógiás vonzás lehet az oka, mely a nagyon nagy számú produktívan képezhető stabil magánhangzós -*VI* és -*Vz(ik)*, -(*k*)*Vd(ik)* képzős alakokból ered (pl. *por-ol-ok*, *bor-oz-ik*, *bátor-od-ik*). Ez az analógiás hatás az sz-tövek esetében is érvényesülhet, és ennek következménye van arra nézve, hogy az sz-, illetve *d/z*-tővég milyen arányban jelenik meg szabad tövekkel rendelkező, illetve nem-rendelkező alakokban: az ingadozást mutató alakok gyakorisága a két csoportban fordított *öreg-ed-ik* > *öreg-sz-ik*, de *veszeksz-ik* > *veszeked-ik*). Ennek a megfigyelésnek a nem sz-tövekre vonatkozó hatását röviden érintem a 4.4. alfejezet első bekezdésében a 100-101. lapon. Iltzés Ambrus egy erről a témáról szóló előadásának kivonata megtalálható a 2021-es Humán OTDK absztraktkötetében:

https://hotdk2021.uni-miskolc.hu/files/14407/35_OTDK_Human_Tudomanyi_Szekcio_rezumeatotet.pdf

2.1.3. a CVz~Csz-típusú alakoknak az elemzéséről (Cser András):

CSA: A 109. o-on kerülnek elő az igyekeznek/igyekeznek, emlékeznek/emlékeznek alakpárok – nagyon érdekelne, hogy a jelölt szerint vajon lehet-e ezt egyfajta progresszív zöngésségi hasonulásként elemezni, vagy ez teljesen kizárható-e. Persze szembenáll ezzel a képeznek/képeznek variáció.

Szerintem szinkrón módon nem, hiszen az egy olyan absztrakt morfémahatárt jelentene, amely az első esetben az *igyek-* elvont tőhöz illeszti az -(*e*)*z(ik)* toldalékot, ahol a tő morfémahatára megkérdőjelezhető. Nem beszélve hasonulás nem-szokásos progresszív irányáról, amelyet a kérdező is problematikusnak tart (ld. még pl. *pata[g]-zik*, *tajté[g]-zik*). Az is kérdéses, hogy mit nyernénk ezzel, hiszen ettől függetlenül is fel kellene tételeznünk egy -*sz(ik)* allomorfit, ami a szokásos regresszív módon zöngéltet: *hara[k]-sz-ik*, *nyu[k]-sz-ik* stb. Egy analógián alapuló elméletben azonban ezt nem is kell megtenni, hiszen nincsenek dinamikus szabályok által vezérelt folyamatok, hanem a *k+z* lehetetlenségét statikus általánosítás fejezi ki (ami tkp. az ilyen adatok statisztikailag kiugró hiányát mondja ki). Az analógiás megközelítés további előnye az, hogy így – amennyiben erre szükség van – az allomorfia lexikalitásának “foka” a hasonlóságok mértéke alapján sorba állítható. Ebben az értelemben az egyik véglet a sima hangkivető alak (csak *V*-semmi váltakozás), az sz~z-tövek ezenfelül csak

a zöngésségi sz~z váltakozást tételezik fel, az sz~d-tövekben azonban ezen felül egy a mássalhangzó képzési módját (réshang sz ~ zárhang d) érintő váltakozás is van:

sima hangkivetés (V~0)	<	sz~z-tő (V~0 & [zöngé])	<	sz~d-tő (V~0 & [zöngé] & [mód])
virágz(-ik)		igyeksz(-ik)		mosaksz(-ik)
virágoz(-va)		igyekez(-ve)		mosakod(-va)

2.1.4. a CVd-végű igei tövek hangkivető voltáról (Siptár Péter):

SP (iii): A 119. oldalon ezt olvassuk: „Ennélfogva a legnépesebb [...] csoportban – amelybe tartozó tövek a képző miatt a -kVd vagy a -pVd, illetve a -gVd szekvenciákat tartalmaznak – a d-tőváltozat nem lehet hangkivető, mert a magánhangzó nélküli tőváltozatnak kd (pl. mosakodik, veszekedik), illetve pd (pl. gyarapodik, telepedik) vagy gd (pl. nyugodik, öregedik) mássalhangzó-kapcsolatokat kellene tartalmaznia, ezek viszont monomorfemikus (igei) alakokon belül nem megengedettek. Ezért az ilyen igék gyakran nem váltakozó tövűek és nem sz-tövek, azaz a stabil VC-tőtípusba tartoznak (pl. bizakodik, *bizakszik).” Itt logikai bukfenc van, elsősorban az utolsó mondat ezért szava miatt. **Kérdés:** komolyan állítja a szerző, hogy pl. a *bizakszik alak azért nem létezik, mert monomorfemikus igékben nincs -kd- kapcsolat? Hiszen a teljesen párhuzamos mosakodik és veszekedik mellett igenis létezik mosakszik és veszekszik; akkor mi magyarázza azt, hogy a bizakodik mellett nincs *bizakszik? Lehet, hogy semmi sem magyarázza, vagyis véletlen, de az egészen biztos, hogy a monomorfemikus -kd- kapcsolatok hiánya teljesen ártatlan a dologban.

Valóban, az inkriminált mondat úgy érthető, ahogyan az opponens írja, ez mondatszerkesztési hiba, azt kellett volna írnom: **“Ezért az ilyen igék ha nem sz-tövek, akkor gyakran a gyakoribb nem váltakozó tövűek csoportjába és nem sz-tövek, azaz a stabil VC-tőtípusba tartoznak.”** (változás kiemelve). A hibát nem menti, talán kicsit árnyalja, hogy a következő bekezdésben ténylegesen arról írok, amikor a tő sz-tő, ez így kezdődik: **“A másik lehetőség az, hogy sz-tövek lesznek, ekkor tipikusan hangkivetők: azaz a fenti [1-2s] Vd~Csz váltakozó tőtípusba tartoznak.”**

2.2. Defektivitás

2.2.1. a defektivitás fonológiai (nem-)motiváltságáról (Siptár Péter):

SP: Például a csuklik ige harmadik személyű felszólító alakja, ha létezne, *csukljon [tʃukjon] lehetne, ami semmilyen fonotaktikai megszorításba nem ütközik, ahogy a létező csukjon alak is mutatja. Azonban elmulasztja leütöni a kínálkozó magas labdát, hogy talán éppen a potenciálisan homofón csukjon alaknak tudható be, hogy a csuklik ilyen alakja nem használatos.

Ez a magyarázat a konkrét esetben megállná a helyét, azonban nem általánosítható az összes defektív töre. Hiszen pl. a *sik[j]on (‘siklik’), *hám[j]on (‘hámlik’) stb. alak a

potenciális homofónia hiánya ellenére is ugyanannyira nincs/bizonytalan, amennyire a *csuk[j]on alak nincs/bizonytalan. Hasonlóan igaz ez a z-végű defektív tövekre *por[z]on *?hab[z]on *?patak[z]on, annak ellenére, hogy a létrejövő (egyerősödött) mássalhangzókapcsolatok léteznek szón belül. Ráadásul ez nem magyarázná ugyanezen csuklik tőnek a defektivitását a nem -j-vel kezdődő toldalékok analitikus előtt (*csukl-hat, *csukl-va). Opponensemnek azonban abban igaza lehet, hogy a homofóniának hatása van a “megjavított” defektív alakok elfogadhatóságára: a *vedlik*, *porzik*, *habzik* igék hiányzó alakjait nem lehetséges (még marginálisan sem) magánhangzó-betoldással megjavítani (*vedel-jen*, *poroz-hat*, *haboz-va*), mert azok egybeesnének a *vedel*, *poroz(ik)*, *habozik* igealakokkal. Az ilyen **transzparadigmatikus homofóniakerülés** azonban ritka, és esetleges, általában egyes töveket érint és kevésbé általánosítható (további példákért ld. még a 79., illetve 116. lábjegyzeteket, ahol a *hajlik* (vö. *hajol*), ill. az *emlékszik* (vö. *emlékezik*) paradigmáinak az egyediségét magyarázom hasonlóan).

2.2.2. az analógiásan motivált hiány (megismerszik) és a zártsági elv (Cser András):

CSA: A 126. o-n a (70) ábrán látható mintázat nem sérti meg a zártság elvét? (ti. a 3. oszlop/legalsó sor).

Igen, a defektivitás kiterjedése a [Q2]-toldalékokra valóban megsérti a zártságot, amennyiben a zártságot kiterjesztjük a paradigmaticus hiányokra is. Köszönöm, hogy opponensem erre felhívta a figyelmemet. A jelenség röviden a *megismerszik* igeének a többi váltakozó sz-tövű igéhez hasonlóan a legtöbb beszélőnél hiányoznak azok a kvázianalitikus (és a múlt idejű) alakjai, amelyek nem szám/személyjelölőt tartalmaznak (pl. **megismerszene*, **megismerszeni*, **megismerszett(-ek)*) szemben a többi létező kvázianalitikus alakokkal (*megismerszenek*, *megismerszettek*). Ez a paradigmaticus hiány csak az sz-tövekre vonatkozó általános morfológiai megszorítással magyarázható, és nem fonológiai motivált, mint a többi defektív ige bizonyos alakjainak esetében. Úgy tűnik, hogy az sz-tövekre vonatkozó morfológiai megszorítás ebben az esetben a gradualitással szembe megy, így azokhoz a mikrosértésekhez kapcsolódik, amelyek az igei paradigma egyes eseteiben valamilyen más okból fennállnak (pl. ilyen homonímakerülés a t-végű tövek esetén), de ez csak lokális sértés: egyetlen ige néhány alakjáról van szó. A probléma feloldható úgy, hogy figyelembe vesszük azt a tényt, hogy az sz-tövekre vonatkozó fenti korlátozás *morfológiai* és nem morfofonológiai, és a zártság (gradualitás) csakis a morfofonológiai jellegű váltakozásokra áll fenn. Formális módon úgy járhatunk el, hogy az sz-tövek alakjainak két morfológiai “réteget” különítjük el, a szám/személyjelölős alakokat, ahogyan a (64), (67-68) táblázatokban, és a többi alakot, és erre a két rétegre már külön-külön teljesülni fog a zártság (és a kvázianalitikus alakokra vonatkozó analógiás hatás).

2.3. Gemináták

2.3.1. a múlt idejű alakok jelölőjének gemináta voltáról (Siptár Péter):

SP: Érdekes, hogy az időjel -t/-tt váltakozásával egyáltalán nem foglalkozik a szerző, figyelmét a kötőhangzó jelenlétének/hiányának szabályszerűségeire korlátozza.

Ugyan nem tartozik szorosan a disszertáció témájához, de a toldalékhatár közeli mássalhangzók geminációjáról a 200-203. oldalon van szó, és a megfigyelések a (101) táblázatban vannak összefoglalva. Az általános eseteket (pl. *tart-ott*, *lő-dd*, *lő-[t]tök*), és a "kivételes" tövek (pl. *ve-nne*, *jő-ssz*, *i-ddogál*) viselkedését érintő geminációk vizsgálatából az a kép rajzolódik ki, hogy a gemináció teljes mértékben nem jósolható ugyan meg, azonban nagyon erős fordított korrelációt mutat a szonoritással – ennyiben univerzális jelenség, hiszen a hosszú mássalhangzók közül fonológiaiailag univerzálisan legjelöltelebbek a zárhangok, és legjelöltebbek az approximánsok/zöngés réshangok. Így nem tartható fenn az az elterjedt elképzelés sem, mely szerint a speciális (pl. múlt idő) kötőhangzós mintázatok és az exponens mássalhangzójának geminációja összefügg, hiszen egyik irányban sincs összefüggés: egyrészt a nem-geminálódó tárgyeset mintázata a múlt időhöz hasonlóan egyedi, másrészt létezik gemináció a múlt idő jelölőjén kívüli toldalékokban is.

2.3.2. a gemináta j fonetikai realizációjáról (Siptár Péter):

SP (vi): A 202. oldal 4. sorában a *jöjj*, *jössz*, *lődd*, *jött* stb. alakokban megfigyelhető geminációval kapcsolatban arról értesülünk, hogy „A j esetén szó végén gyakori a gemináció (*jöjj*, %*lőjjj*), ami így nem approximánsként, hanem zöngés palatális réshangként, azaz [j:]-ként realizálódik.” Kérdés: ezt az utóbbit (tehát a zöngés palatális réshangként való, azaz súrlódási zörejt tartalmazó megvalósítást, különösen annak kizárólagos voltát) vajon honnan veszi a szerző? A magam részéről nem hiszem, hogy ez igaz lenne, és tudomásom szerint még soha senki nem is állította, de természetesen meg kellene vizsgálni a kérdést eszközfonetikai módszerekkel.

Ez tényleg nem valószínű, a gemináta *j* realizációja intervokális helyzetben majdnem biztosan approximáns (legalábbis hallás alapján). A fonológiai tartományvégi (pl. izolált szóvégi vagy mondatvégi) helyzetben ebben nem vagyok olyan biztos, ott talán elképzelhető a réshangos ejtés, de sajnos konkrét fonetikai mérésről nem tudok. Egyes approximánsok tartományvégi réshangosodását (és fonetikai zöngétlenedését) Bárkányi Zsuzsanna és G. Kiss Zoltán számos tanulmányban meggyőzően igazolta kísérletileg.

Így a disszertációban szereplő kategorikus állítás biztosan nem igaz a *j*-re minden környezetben, ebben a témában további fonetikai vizsgálatok szükségesek. A megfogalmazás illetően túlzó formáját az motiválhatta, hogy a többi nem-likvida approximáns, a /v/ és a /h/ esetében a gemináció valóban együtt jár réshanggá

erősödéssel [v:], illetve [x:], amely folyamat ezen hangok általános disztribúciójával kapcsolatosak (tipikusan prevokális helyzetben approximánsok, máskor obstruensek). A hibát ott követtem el, hogy az approximánsok allofóniáját uniformnak vettem, de a /j/ allofónjainak viszont más az eloszlása (pl. posztvokális helyzetben is approximáns marad, függetlenül a jobboldali környezettől).

2.4. Szuper- és hiperszintetikus toldalékolás

2.4.1-2. a tövégi V-törlés mintáiról (Siptár Péter)

SP (iv) A 146. oldalon ez áll alulról a 8. sorban: „A legtöbb magánhangzóvégű melléknévi tö nyitó, de a nyitás lehetősége, illetve kötelező volta számos tényezőtől múlik. Tövégi zárt magánhangzók esetén gyakori a nyitás, amely általában variálódik [olv.: fakultatív], ha a tö monomorfemikus (pl. sűrű-(e)k/n, lassú-(a)k/n, zsugori-(a)k/n), és általában kötelező, ha a tö képzett (pest-i-ek, rég-i-es, (barna) haj-ú-ak stb.).” Ennek a megállapításnak a sűrű-(e)k/n, lassú-(a)k/n alakokra vonatkozó része erősen túlegyszerűsített, hiszen inkább sűrűek, mint %sűrűk, de inkább sűrűn, mint %sűrűen, továbbá inkább lassúak, mint %lassúk, és se %lassúan, se %lassún, hanem leginkább lassan (legalábbis nálam). A 156. oldal 6. sorában a szerző visszatér a témára: „Az ú/ű-törlés a lexéma tulajdonsága, de nem egy, hanem kétféle ilyen váltakozó V~C tötípus van: az egyik, amely a [többes számú alakokon] kívül az összes említett toldaléknál a C-tőváltozatot mutatja (pl. lass-an, lass-abb, lass-ít, lass-ul), és egy másik, amely csak [az -ít képző] esetén tartalmazza a C-tőváltozatot (sűrű-en, sűrű-bb vs. sűr-ít)” – ez is túlságosan le van egyszerűsítve. Vö. sűrűn 'gyakran (pl. előfordul) / egymástól kis távolságra (pl. írja a sorokat)' vs. sűrűen 'sűrű módon/sűrű állapotban'; és sűrít (pl. tejet, járatokat, mondanivalót stb.) vs. sűrűsít 'sűrűvé tesz' (ez utóbbi talán a sűrűsödik analógiás nyomására). A produktív változat talán a sűrűen és a sűrűsít, de sokkal gyakoribb és régebbi (ha korlátozott használatú is) a sűrűn ill. a sűrít. Egyébként a (79a)-ban már a szerző maga is azt írja, hogy sűrű(e)n. **Kérdés:** szóval akkor mi itt pontosan a helyzet?

SP (v) A 157. oldal 10. sorában ez áll: „A módhatározói (...) -n toldalék viszont a kötőhangzó megjelenésében konzekvens” – hát, nem éppen. Az imént említett sűrűn mellett ennek ellenkezőjéről tanúskodnak a karcsún, keserűn, savanyún, epedőn alakok (lehet, hogy ezek kissé ódivatúak, de azért léteznek); valamint számos olyan alak, mit forrón, olcsón, bordón, bárgyún, gagyin stb. Például nem mindegy, hogy keserűn (cukor nélkül) vagy keserűen (elkeseredetten) iszom a kávémat. És akkor még nem is vettük figyelembe az ingadozó eseteket: ezek már önmagukban is elegendőek ahhoz, hogy a kötőhangzó megjelenése ne legyen konzekvensnek mondható. **Kérdés:** hogyan értsük pontosan az idézett kijelentést?

A magánhangzó utáni kötőhangzó megjelenése a mai magyarban a leginkább variációnak kitett jelenség, amely ma is folyamatos változásban van – a nagyszámú nyelvemlék irodalom mellett az elméleti szemléletű újabb irodalomra példa Nádasy Ádám *A magyar melléknévek többes száma* c. tanulmánya (Általános Nyelvészeti Tanulmányok 31., 2019). Az értekezés paradigma-alapú megközelítése ezt úgy magyarázza, hogy a szóban forgó váltakozás a paradigmatiszta rendszernek egy

kiterjedt **gyenge régió**jában helyezkedik el, azaz olyan részen, ahol az allomorfofok kiválasztása a fonológiai motiváció hiányában bizonytalan. Ahogyan a névszói gyenge régiók összefoglalása részénél a (85) táblázatban bemutattam, a releváns toldalékosztályokban ([XXS] és [XS]) a sohasem megjelenő kötőhangzó tőtípusa (pl. *keki-n*, *keki-k*) és a mindig megjelenő kötőhangzó tőtípusa (pl. *pest-i-ek*, *pest-i-es*) mellett több különféleképpen ingadozó alak is létezik. Ezek azonos módon viselkedő tőtípusokba sorolása erősen problematikus két szempontból is. Egyrészt ahogyan a gyenge régiókhoz tartozó fonológiailag nem motivált allomorfiák esetében általában, itt is a változatok szelekciója számos egymással nem kapcsolatos faktortól függ; ilyenek a szófaj (melléknév vagy sem), a fő morfológiája (monomorfemikus vagy képzett, sőt a képző típusa is számít), tövégi magánhangzó minősége, és a konkrét lexéma további egyedi megjósolhatatlan tulajdonságai. (Arról nem is beszélve, hogy ezek közül a nem-fonológiai jellegzetességek – az adjektivitás és a monomorfemicitás – határai nem élesek, ld. erről a Szigetvári Péterrel írt *Between adjective and noun* (Acta Linguistica Academica, 69(2)., 2022) c. tanulmányunkat.) Az ingadozás léte és mértéke ezenkívül erősen függ szociolektális, műveltségi és generációs tényezőktől (pl. a fiatalabb beszélők nagyobb arányban használják a kötőhangzós alakokat, bizonyos esetekben kizárólag azokat). Ennek a jelenségkörnek a részletes empirikus és kvalitatív vizsgálata még várat magára, az értekezésben csupán azt kívántam megmutatni, hogy a nagyfokú intraperszonális és interperszonális variáció beleillik a paradigmarendszerek gradualitásának és a váltakozások bizonytalansági helyszíneinek koncepciójába, amint azt a (83) táblázat és annak kísérőszövege mutatja.

A másik tényező, ami megnehezíti a makroszintű leírás által megkövetelt tőtípusokba való besorolást, az az a tény, hogy egy igazán részletes leírásban olyan nagy számú típust kellene felvenni, amelyekben a típusok gyakran csak néhány (több esetben egyetlen) konkrét lexémát tartalmaznának – ezt mutatják a 156-159. oldalon megadott példák és a (79ab) táblázatok. A számbavételt további két dolog is megnehezíti: az egyik a kérdésben idézett tövégi magánhangzótörlés (ami függ a konkrét magánhangzó-kezdetű toldaléktól, és szintén ingadozhat), másrészt az a tény, hogy a még hasonló jelentésű toldalékok között is különbség lehet. Vegyük például a deadjektivális és a denumerális *-n* módhatározói toldalékot: az első esetben a toldalékeleji magánhangzó stabil, és így periferiálisan előállhat *áa/ée* hiátus (*alfá-an*, *ká-an*), a második esetben a magánhangzó variálódik és alsó magánhangzóra végződő tövek esetén nincs kötőhangzó (*barná-(*a)n*, *feketé-(*e)n*). További problematikus eset, amikor a két alternáns más jelentést vesz fel, de ez nem biztosan minden beszélő esetében van így, erre példa a kérdésben említett *sűrű-n* – *sűrű-en* pár (a *sűr-ít* – *sűrű-s-ít* pár esetében én csak stiláris különbséget érzek, egyes kontextusokban az egyik jobb, másokban a másik, de a beszélőközösség szintjén szerintem mindkettő előfordul mindkét kontextusban).

Rátérve az opponens által kritizált megfogalmazásra, elismerem, hogy az idézett szövegrészek nem feltétlenül segítenek egyes kérdések tisztázásában. Az inkriminált utóbbi szövegrészlet az előző mondatral együtt a következő:

“Egy másik fajta átmenetet képviselnek azok a toldalékok, amelyek esetén a kétfajta váltakozó tőtípus másképpen viselkedik, ilyenek a középfok (CMPR, ahol az egyik típusú tőnél nincs váltakozás (pl. *sűrű-bb*), míg a másik típusúnál van (pl. *könny<ű>-ebb*) [...]. A módhatározói (ADVZ) *-n* toldalék viszont a kötőhangzó megjelenésében konzekvens, viszont a tövégi magánhangzó törlésében nem (pl. *sűrű-en*, *könny<ű>-en*) [...]”

Itt arra a fontos különbségre szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy a középfokú és a határozói alak – annak ellenére, hogy mindkettő esetén néha lehetséges a tövégi magánhangzó törlése – másképpen viselkedik a két tőtípus esetén: CMPR esetén a törlés és a kötőhangzó együtt jár (azaz nem jöhet létre hiátus), ADVZ esetén viszont kötőhangzó a törlés nélküli alakban megjelenhet (és így létrejöhet hiátus, de ez nem kötelező). Sajnálatos módon a megfogalmazás potenciális helyett reális lett, ami egyértelműen hiba. A többi helyen egyértelműen állást foglalok az ADVZ kötőhangzójának ingadozása mellett, lásd az opponens által idézett többi részt, és a szóban forgó mondat után négy mondatral lejjebb is ezt írom (a kiemelések utólagosak):

“A **nem konzekvens** közbenső toldalékok (ADVZ, PL) hozhatnak létre V-V hiátust, amely ezen toldalékok szuperszintetikus státuszát mutatja. PL esetén ez általános (pl. *sűrű-ek*, *könnyű-ek*), bár szubsztenderd esetben itt **is elmaradhat** a kötőhangzó. ADVZ esetén ez csak az egyik tőtípusban **lehetséges** akkor, amikor nincs magánhangzótörlés (*sűrű-en*, de *könny<ű>-en*).”

A kiemelt részek egyértelműen mutatják, hogy itt már a helyes, a *fakultatív* kötőhangzós értelmezést fogadom el.

2.4.3. az *-inc* végződés toldalékstátuszáról (Cser András):

CSA: 193. o. (99) kicsit félrevezető a táblázat ebben a formában, különösen az XXXS oszlop: a sok + jel olyan benyomást kelt, mintha pl. az *-inc* kombinálna bármivel a harm- tövön kívül, vagy mintha a *van/ven* kombinálna bármivel a négy—kilenc soron kívül.

A táblázatok összefoglaló jellegűek, és valóban nem minden tő és toldalékkombináció lehetséges, egyedi szelekciós mechanizmusok szűkítik le a lehetőségeket. Ezekre nem tudtam egyenként kitérni, azt mégis fontosnak tartottam, hogy a táblázatban megjelöljem, hogy az *-inc* és a *-van~ven* végzések a FRAQ és ORD képzőkhöz “hasonlóan túlrövidítők”, azaz a *harminc*, *negyven* alakokban ugyanúgy a rövid magánhangzós tő jelenik meg, mint a *harm-ad(-ik)*, *negy-ed(-ik)* alakokban, annak ellenére, hogy ezek nem sima rövidülő tövek (vö. *hárm-at*, *négy-en*). Általában az implikációs feltétel is áll, hiszen ezek a toldalékok egységesen rövidítenek a sima

rövidülő tövek esetében is (pl. *hetven*, *het-ed(-ik)*, vö. *het-ek*, *het-en*). Hasonlóan, a hangkivetést a hangkivető tónél kiváltja (*harm-inc*), nem diszharmonikus (mert a végződés semleges vagy harmonizáló magánhangzót tartalmaz) és nem koordinálható. Igazából egy szempontból nem jogos a *van~ven* szerepeltetése az első oszlopban: soha nincs kötőhangzója (és így nem is hozhat létre hiátust sem). A V-törlés és az a/e-nyúlás viszont nem merül fel, mert ezek a végzések nem kapcsolódnak magánhangzó-végű tövekhez.

2.4.4. az *-ít*, *-ul~ül* toldalékok előtti ritka hiátusról (Cser András)

CSA: 155. o. 168. lj.: a dicsőít, dicsőül alakok valóban érdekesek, már az ómagyar korig visszamenően, úgy látom, ezek az egyedüliek, ahol az *ít*, *ul/ül* képzők előtt magánhangzó van (ill. lehet, mert létezik pl. dicsősít alak is a Jókk-ben).

Az ilyen konkrét alakokat érintő kivételek többször előfordulnak, az összes efféle eset magyarázatára nem vállalkozhattam. Ami itt szembeszökő, hogy szemben a hiátust nem tartalmazó több mint száz alakot felölelő általános mintával, a mai nyelvben a *dicső* fő rendkívül ritka, csak emelkedett szóhasználatban létezik (valószínűleg sok anyanyelvi beszélő nem használja), szemben a *dicsőít* és valamennyire a *megdicsőül* alakokkal, amelyek a köznyelvi réteg részei. Ez felveti azt az elemzési lehetőséget, hogy ebben a két képzett alakban nem elég erős a fővel való kapcsolat, ezeket akár fiktív tövűekként is elemezhetők, ami a képzésnél nem ritka (példák a szóban forgó képzőkkel: *segít*, *hódít*, *derül*, *örül* stb.).

3. Az adatok forrása

3.1-2. a leírási szinteknek a a produktív viselkedés alapján való elhatárolásról, illetve a beszélői ítéletekről (Cser András és Ladányi Mária)

CSA: 211. o. „A produktivitás nem megfelelő kritérium a leírási szintek korlátozására, mert határai nem élesek” – de a többi kritérium határai élesek volnának? Általános kérdés, hogy a beszélői ítéletekre vonatkozó állításait mire alapozza (pl. „a legtöbb beszélő számára nem elfogadható”, 101. o.) – bár én is úgy érzem, hogy igaza van, de jó lenne ezeket az ítéleteket valahogyan megalapozva látni.

LM: Bár a Bevezetésben a szerző felsorolja azokat a forrásokat, ahonnan az adatai származnak, arról nem kapunk képet, hogy melyik forrásból mekkora adatmennyiséggel dolgozott, illetve ezeket az adatokat hogyan dolgozta fel.

Az adatok forrása elsősorban a Magyar Webkorpusz, amely 1,5 milliárd szövegszót és 600ezer elemzett szótípust tartalmaz, illetve szótárak (ezeket a Bevezetés és a Felhasznált irodalom részekben megjelöltem). Mivel az értekezés alapvetően kvalitatív jellegű, gyakorisági adatokat ritkán tartalmaz, és akkor is általában lexikális statisztikákat nem kimerítő jellegűen, ezért az adatok forrását nem adtam meg minden

egyes adatnál – ez lehetetlen lett volna. A nagyobb témaköröknél (igei variáció, defektív alakok, szuperszintetikus kötőhangzók) saját magam és mások kvalitatív és kvantitatív jellegű megállapításaira és anyaggyűjtésére is hivatkoztam (az idézett források gyakran tartalmaznak részletesebb statisztikákat, a defektivitás esetében szerzőtársaimmal, Lukács Ágnessel és Törkenczy Miklóssal én is végeztem grammatikalitási ítéletet célzó kísérletet). Mivel az értekezés központi témája a variáció, melyben fontosak a szubsztenderd, kollokvialis, illetve az interperszonálisan vagy intraperszonálisan variálódó adatok, ezért az elektronikus és írott forrásokat saját gyűjtésekkel egészítettem ki – ez utóbbiakat minden esetben Google-kereséssel ellenőriztem. Az alakok használatára vonatkozó jelöléseket (%: nem mindenki által elfogadható, ?: kétséges grammatikalitású, illetve *: agrammatikus, /: ingadozó) a saját nyelvi intuícióm alapján választottam ki. Nem is lehetett volna másképp, mert az összes nyelvi adat dokumentációja kísérleti felmérések készítése bőven meghaladta volna a disszertáció kereteit. Produktivitásra csak akkor hivatkoztam, ha az egyértelműen megállapítható saját alakok vizsgálatával, de ennek a fogalomnak nincs központi szerepe a gondolatmenetben, csak annyiban, amennyiben a produktív képzések által előállt alakok típusgyakorisága nagy.

4. Terminológia

4.1. az analiticitási sorrend végpontjairól (Siptár Péter):

SP (viii) A 9. tételben pedig (212. old. 16. sor) ez áll: „A toldalékoknak a graduális mintázat által adott sorrendje úgy tekinthető, mint egy olyan skála, amelynek két végpontja a szintetikus, illetve az analitikus toldaléktípus.” Kérdés: ha ez a két végpont, akkor hol helyezkednek el a hiper- és szuperszintetikus, illetve a különféle superanalitikus toldalékok? A skálán kívül? (Gondolom, a szerző itt a szintetikusféle és az analitikusféle toldaléktípusokra kívánt utalni. Jól gondolom?)

Valóban félreérthető voltam, itt a **szintetikus** és **analitikus** fogalmakról általánosságban beszéltem (ahogyan ezeket a fogalmakat általában a morfofonológiai szakirodalomban használják), és nem az összes magyar váltakozást felölelő vizsgálatban bevezetett (nem is super- hanem) *hiperszintetikus*, illetve *hiperanalitikus* toldalékokról. Ez utóbbi értelmezéshez jobb lett volna, ha **analitikusféle** és **szintetikusféle** toldalékokat írok. Az értekezés nagy részét felölelő kötőhangzós mintázatok esetében a szintetikus és az analitikus típuson túlmenő toldalékok kizárólag a szintetikus esetében és kizárólag a névszói paradigmában jelennek meg: a tövégi magánhangzó utáni kötőhangzót néha mutató [XXS] és [XS] toldaléktípus. A bizonytalanságot nem mutató esetek az igei paradigmatis rendszer esetén egyértelműen, a névszói rendszer esetében általában (de nem kizárólag) az [S], illetve az [A] típushoz kötődnek, ld. erről a (88), illetve (83) ábrát.

4.2. a kvázianalitikus toldalék(olás) elnevezéséről (Siptár Péter):

SP: szükség van egy újabb típusra, amelyet kvázianalitikusnak nevez. (Ha jól tudom, ez a terminus és maga a típus elkülönítése eredetileg is Rebrus Pétertől származik, tehát ha nem is új eredmény az értekezésben, mindenesetre a szerző saját eredménye.)

A szóban forgó kifejezést Törkenczy Miklóssal együtt találtuk ki, és már egy 1999-es angol nyelvű tanulmányunkban szerepelt (*Paradigmatic variation in Hungarian*). Az akkoriban elterjedt morfofonológiai elméletekben csak analitikus és szintetikus toldalékolás volt megnevezve, a kvázianalitikus kifejezést az ezektől való megkülönböztetés végett vezettük be. Azt fejezi ki, hogy szemben a szintetikus típusú toldalékokkal, amelyek szinte az összes (kivételes) tőalternációt kiváltják, és az analitikusoktól, amelyek kevés kivétellel egyiket sem, szükség van egy közbelső toldaléktípusra, amely egyes váltakozásokat sohasem vált ki (pl. v-vel bővülés: *lő-sz*), másokat pedig a tőnek (vagy paradigmájának) speciális tulajdonságaitól függően vált ki (pl. hangkivetés, *ugr-anak*, de *söpör-nek*). A jelenség kulcsa az, hogy ennél az új toldaléktípusnál a kötőhangzó megjelenése C után nem kötelező, de lehetséges, és ennyiben a két korábbi típustól egyértelműen különbözik, ahogyan azt a 2. fejezetben, illetve a 4.1. és 4.4. alfejezetekben részletesen kifejtem. Azt, hogy a *kvázianalitikus* kifejezésben az *analitikus* kifejezés van módosítva, az motiválja, hogy jobban hasonlíttanak rájuk, mint a többi toldaléktípust tartalmazó alakra: az analitikus alak tőalternánsának mindig meg kell jelennie a kvázianalitikus alakokban, hiszen az A-alakok a Q-alakok *kötelező* analógiás forrásai (szemben a szintetikus alakokkal, amelyek tövei csak speciális esetben az ikes igéknél jelennek meg). Ezt először a (40) táblázatban, és a későbbiek folyamán a (47-48), (58-59), (66-68) táblázatokban mutattam be.

4.3. a zártság/monotonitás/gradualitás fogalmáról (Cser András):

CSA: Már a disszertáció elején előkerülnek a legfontosabb alapfogalmak; ezek közül három (zártság, monotonitás, gradualitás) viszonya azonban a teljes dolgozat figyelmes elolvasása után sem vált számomra teljesen világossá. A monotonitási elv első előfordulásánál (19. o. alja) olvasunk egy meghatározást, rögtön utána azonban úgy tűnik, mintha a monotonitás és a zártság tkp. ugyanaz volna („mintázatokat csak a zártsági (monotonitási) elv korlátozza”, 20. o.). Később azonban a zártság és a gradualitás tűnik szinonimikusnak („Feltételezve a gradualitást (azaz a prozodikus minták zártságát)” 139. o.). Az olvasó dolgát megkönnyítené, ha ezeknek a fogalmaknak a használatához egyértelműbb iránymutatást kapna. Tulajdonképpen ide sorolható még az implikációs és a szubszumpciós viszony fogalma is, bár az utóbbi a 186. o.-on fordul elő először.

A zártság és a monotonitás fogalma valóban azonosak: ezek a paradigmatis rendszer mindkét dimenziójára vannak értelmezve (“2-dimenziós zártság”). A **graduális** minta fogalma azonban ezekkel nem szinonim, hanem hiponim viszonyban van: az a

zárt/monoton mintázat egyik, a legkomplexebb – és az értekezésben leginkább vizsgált – formája. Ennél egyszerűbb mintázatok a: **kategorikus** (azaz konjunktív), az **1-dimenziós** és a külön nem bemutatott **homogén** mintázat, amelyben egyáltalán nincsen váltakozás. Ezekre mind fennáll a zártság/monotonitás, ahogy azt a (37a,b,c) táblázatokban a 73-75. oldalon bemutatom.

4.4. a szó és a paradigma fogalmáról (Cser András):

CSA: A bevezetésben (8. o.) jó lenne a szó fogalmát definiálni: melyik szinten értendő? Persze a disszertáció egészében ez nem válik sehol félreérthetővé, de a bevezetésben mégis helye volna egy tisztázó meghatározásnak. Hasonlóan a paradigma fogalma primitívként van bevezetve (14. o.), de nekem hiányzik innen egy meghatározás, ami azután a 20. oldalon megtalálható.

A **szó** fogalma valóban primitívum az elméletben, hiszen ez közvetlenül megfigyelhető nyelvi objektum, ahogyan a 14. oldalon írom:

“[a holisztikus megközelítésben] a primitívumok a (viszonylag) autonóm nyelvi kifejezések (pl. szó, mondat), és ezek hasonlóságait a közvetlenül megfigyelhető nyelvi adatokban megnyilvánuló módon vizsgálják.”

A szó fogalmának definíciós problémái a vizsgált jelenségek esetében tipikusan nem merülnek fel, hiszen a morfofonológiai elemzésekben a toldalékolható tövek tulajdonságait vizsgáljuk, eltekintve a szóösszetételektől és a morfológia és a szintaxis határterületi jelenségeitől.

A **paradigma** fogalmát valóban alapfogalomként használom, így is megkönnyítve a szöveg értelmezését. Feleslegesnek láttam a Bevezetésben (14. oldal) definíciókkal terhelni az olvasót, ezért a paradigma meghatározásra csak az 1.2. alfejezetben (Terminológia és jelölések) kerül sor a 20. oldalon: “paradigma fogalmát kiterjesztett paradigma értelemben használjuk (lásd Steriade, 1999), amely tartalmazza az azonos törmorfémához tartozó összes alakot, az inflektált alakok mellett azokat a képzett alakokat is, amelyek jelentése rendszeresen megfelel az adott alakok jelentésének.” Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a paradigma értelmezhető az elmélet levezetett fogalmaként is úgy, hogy az a hasonlósági viszonyokból emergáló fogalom: ahol erős funkcionális hasonlóság van az alakok lexikális (azaz a “tő” által meghatározott) jelentései között, az tartozik egy paradigmába. Természetesen ez a meghatározás maga után vonja a fogalom életlenségét: vannak egyes szóalakok, amelyek nagyobb mértékben egy paradigmába tartoznak, mint mások. Ezt a felfogást támogatja az, hogy egyes képzett alakok jelentése kevésbé transzparens, és ezek általában kevésbé egységesek paradigmátikusan. Hasonlóan a paradigma definitív fogalma ellen szól az a jelenség, amikor több paradigma elemei funkcionálisan átszűrődnek egymásba (ld. a vizsgált *emlékszik–emlékezik*, *hajlik–hajol* vagy a Siptár Péter által említett *sarok–sark* esetét).

4.5. a felszíni terminus használatáról (Ladányi Mária):

LM: A szerző a fentebb felsorolt holisztikus elvek egyikének (a mögöttes alakok mellőzésének) megfelelően közvetlenül adottként elemzi a jelenségeket, nem keres mögöttes struktúrákat, csak az adatokból kirajzolódó mintázatokat. Ehhez képest redundánsnak, feleslegesnek tekinthető, hogy helyenként **felszíni** alakokról beszél (pl. „**felszíni** toldalékolt alakok”, 81. o., saját kiemelésem).

A strukturalista és generatív nyelvészet fogalmait tudatosan használtam megkönnyítendő a fősodorbeli fonológiát ismerők számára az értelmezést. Ezek azonban a leírás metanyelvéhez tartoznak. Céлом annak hangsúlyozása volt, hogy itt a *megfigyelhető* alakokról való általánosításokról beszélek, és nem valamiféle absztrakt reprezentációkról. A *felszíni* terminus valóban redundáns az elmélet tárgynyelvében, hiszen az nem áll szemben a mögöttes reprezentációval, hiszen ilyen a felhasznált modellben nem létezik – ilyen kontextusban nem is volt szándékomban használni.

4.6-8. prozodikus szerkezet, javító stratégia, minimalitási/lokalitási elv (Ladányi Mária):

LM: Számomra zavaró, hogy a szerző - miközben „hagyományosan szótagszerkezetinek nevezett” jelenségekről beszél (7. és 18. o.), de a szótagszerkezet fogalmát, ill. terminusait nem használja.

Ahogy a bevezető részben kifejtem, a szótagszerkezet absztrakt fogalom, és a választott modellben nem alapfogalom. Ettől még a leírás nyelvében lehetett volna használni, de a különböző szótagszerkezeti elméletek különbözősége, illetve a szótaghatárok nem-egyértelmű és elmélettől függő volta miatt úgy döntöttem, hogy az esetleges félreértések elkerülése végett ezeket nem használom.

LM: a magánhangzók és mássalhangzók sorrendjét és eloszlását **prozodikus szerkezetnek** nevezi (18. o.). Nem látom ennek indokoltságát, és a szerző sem ad erre magyarázatot. Ez a terminushasználat talán az optimalitáselmélet prozodikus morfológiájának általános illesztési szabályával függhet össze, amelyben a morfológiailag összetett alakokban a grammatikai kategóriák (pl. a tő és az affixum) illesztése a szó(alak) prozodiai kategóriáihoz, adott esetben a szó(alak) szótagszerkezetéhez képest van meghatározva. (?) A szintén a szerző által megadott **CV-szerkezetlminta** terminus (9. láb., 18. o.) az alkalmazott elméleti megközelítésben szerintem alkalmasabb lenne ezeknek a jelenségeknek a megragadására.

A prozodikus kifejezés illetően kiterjesztése a prozódia szokásos területein túl a többi nem-szegmentális jelenségre James McCarthy és Alan Prince 1986-os *Prosodic Morphology* c. meghatározó cikke óta elterjedt a szakirodalomban. Ez a cikk valóban az optimalitáselmélet előképének tekinthető, és azóta szokás az irodalomban a szótagszerkezet jelenségeiről mint *prozodikus* jelenségekről beszélni szembeállítva a

szegmentumok minőségét érintő *melodikus* jelenségekkel. Én ezt átvettem, annak ellenére, hogy a magyar nyelvű szakirodalomban nem terjedt még el.

LM: A 4.2.3.-ban, ill. 4.2.4.-ben említett **javító stratégia** terminus is az optimalitáselméletből származik, ahogyan ennek **minimalitási/lokalitási elve** is. Úgy vélem, hogy ez utóbbi elv nem illeszkedik megfelelően sem az egészlegesség, sem az analógiás hatások érvényesülésének elvéhez.

A javító stratégia (*repair strategy*) valóban az optimalitáselmélet alapvető fogalma, eredetileg azt a módot fejezi ki, ahogyan az adott bemenetet módosítani kell, ha annál van optimálisabb jelölt. Eredetileg egy input–output modellhez köthető, de könnyen értelmezhető analógiás módon is a következőképpen: ha a szóban forgó alak fonológiai jóformáltsági feltételeket sértene, akkor válassz egy hozzá “közelebbi” alakot (a közelség a hasonlósággal jól definiálható). A defektivitás elemzésénél az optimalitáselméleti szemlélettől eltérően viszont a szóban forgó alakot nem lehet fonológiailag akárhogyan megjavítani, hanem csak olyan módszerrel, amilyen stratégiák a paradigmatis rendszerben előfordulnak (kötőhangzóval vagy többeli magánhangzó-epentézissel), mégha ezek a javítások marginálisak és beszélőfüggők is. A disszertációban azt mutatom meg, hogy ez a javítás általánosan nem lehetséges a paradigmatis rendszer jelentős átalakítása nélkül, mivel a lehetséges V-betoldó stratégiák vagy *nem konzervatívak* (új tőtípust hoznak létre) vagy *nem lokálisak* (megjavítanak grammatikus optimális alakokat is), és így nem kapunk grammatikus alakot (azaz paradigmatis hiány keletkezik). Amint arra már sokan rámutattak, a hiányok elemzése egy input–output rendszerben problematikus (legyen az klasszikus szabályalapú vagy megszorítás-alapú), mert a modell radikális változtatása nélkül nem lehet letiltani, hogy valamilyen kimenet megjelenjen. Így az itt közölt elemzés sem egy klasszikus optimalitási elemzés, hiszen abban az optimális kimenet mindig előáll. Erre a problémára az értekezésben részletesen nem térek ki, mert az az OT-modellek olyan mértékű számbavételét tenné szükségessé, ami meghaladná a disszertáció kereteit. Viszont megmutatom, hogy ez a típusú defektivitás mint morfofonológiai jelenség nagyon jól beleillik a graduális mintázatoknak az értekezésben lefektetett elméletébe.

A minimalitás/lokalitás elve a nyelvészeti elemzés sok területén felbukkan, így az OT-nek is alapvető tulajdonsága, mely annak működési elveiből következik. Az értekezésben ez indokolja megemléítését. Van azonban egy alapvető különbség az OT-ben szokásosan használt minimalitás és annak általam használt paradigmatis változata között: a klasszikus OT-ben *individuális* alakok megjavítására vonatkozik, itt azonban az alakok *paradigmájának* megjavítására. Egy optimalitási elemzés szükségessé tenné az egyes alakok helyett a paradigmák kiértékelését; ilyen elképzelések születtek, ám végső konszenzus a témában nincs. A kérdéssel elméleti szempontból szerzőtársaimmal, Szigetvári Péterrel és Törkenczy Miklóssal is behatóan foglalkoztunk, többek között az *Inter-paradigm conservatism motivates paradigm gaps*

in Hungarian c. előadásunkban 2023-ban a Morris Halle születésének 100. évfordulóján tartott konferencián az MIT-n.

4.9. jelöltség és jelöletlenség (Ladányi Mária):

LM: A szerző nem definiálja a **jelöletlenség** és **jelöltség** fogalmát, ill. terminusait, és az értekezés különböző helyein többféleképpen is használja ezeket a terminusokat, például:

„Általában minél jelöletlenebb a létrejövő mássalhangzó-kapcsolat, annál inkább lehetségesek ezek az alakok.” (65. o.)

„Azt, hogy mi az alapalak, az dönti el, hogy mi a legjelöletlenebb alak (ez gyakran morfológiailag is jelöletlen, de általában a leggyakoribb alak).” (92. o.)

„Látjuk tehát, hogy két különböző inflexiós alrendszerben a morfológiailag jelölt alparadigmákban a jelöletlenekhez képest a diverzitás kisebb, és az analitikusság nagyobb.” (223-224. o.)

A fenti részletekből nyilvánvalónak tűnik, hogy a mássalhangzó-kapcsolat vagy az alparadigmák jelöltsége vagy jelöletlensége nem azonosan van értelmezve az alapalak jelöletlenségével. Az alapalakkal kapcsolatban azt, hogy a legjelöletlenebb alak gyakran morfológiailag is jelöletlen, hogyan kell érteni (mire vonatkozik a jelöletlenség az egyik, ill. a másik esetben)? Mivel a jelöltségnek és jelöletlenségnek (szemantikai és morfológiai értelemben is) különböző értelmezései lehetségesek, szükséges lett volna a jelöltség–jelöletlenség definícióját a különböző esetekben pontosabban megadni, és egyben elhatárolódni más értelmezésektől.

Köszönöm opponensem megjegyzését, talán nem minden esetben használtam jól érthetően a jelöltség fogalmát. A jelöltségen a szakmai konszenzusnak megfelelően vagy fonológiai vagy morfológiai jelöltséget értek, és ezeket univerzális fogalmaknak kezelem. A jelöltség fogalma önmagában is több dolgot jelenthet, egyfelől *implikációs jelöltséget* (a nyelvekben a jelöletlen létéből következik a jelölt léte, így a jelöletlen több nyelvben jelenik meg), másfelől *gyakorisági jelöltséget* (egy nyelvben tipikusan a jelöletlen gyakrabban jelenik meg, mint a jelölt). E kettő a legtöbb esetben együtt jár, így az értekezésben az idézett esetekben ez nem okoz félreértést. A fonológiai jelöltség az értekezésben a kettes és hármas mássalhangzó-kapcsolatok esetén merül fel, ezekről a magyar és nemzetközi szakirodalomban sokat írtak, és használatuk ennek megfelelő. Az idézet arra vonatkozik, hogy miért elfogadhatóbb a kötőhangzó kiesése a %mond-lak, %érint-lek alakokban, mint a ?*mond-nak, ?*érint-nek alakokban, annak ellenére, hogy mindegyik alak kvázianalitikus. Az ilyen komplex CCC-kapcsolatok jelöltsége a harmadik mássalhangzó szonoritására érzékeny, azaz az *l*-végű kapcsolatok jelöletlenebbek lesznek az egyébként ugyanolyan *n*-végű kapcsolatoknál az utóbbi kevésbé szonoráns volta miatt, ahogyan ezt a szórványos monomorfemikus alakok létezése is mutatja a magyarban: az elsőre vannak példák (pl. *svindli*, *handlé*,

dirndli(!), *pántlika*), a másodikra a szűk körben használt *kantni* szó kivételével nincsenek.

Morfológiai jelöltség ezzel szemben azoknak a morfoszintaktikai (tipikusan infexiós) kategóriáknak a tulajdonsága, amelyek az adott nyelvben relevánsak. Így a névszók esetében a legjelöletlenebb (és egyben a leggyakoribb alak) az egyes számú nem-birtokos nominativus, igék esetében a jelen idő kijelentő mód E.3 indefinit alak a magyarban (és nagyon gyakran más nyelvekben is). Ez utóbbi az alapalak kiválasztása szempontjából kap jelentőséget, mivel az igei paradigmára jellemző analógiás megszorítás ezen alapul: a kvázianalitikus alakban minden esetben megjelenik az alapalak töve (és emellett az analitikus alak töve is, ha az létezik). Abban a ritka esetben, ha az E.3 indefinit alak a defektivitás miatt hiányzik, az E.3 *definit* alak lép a helyébe, mint a legjelöletlenebb létező alak: ez a helyzet a két iktelen defektív alak (*sínyli*, *kéltli*) esetében (erre azért van szükség, mert az analitikus alakok a defektív igéknél teljesen hiányoznak, így azok nem szolgálhatnak analógiás forrásként). Az alparadigma jelöltsége a morfológiai jelöltségből közvetlenül definiálható, így például a jelen idő kijelentő mód jelöletlenebb a feltételes módnál vagy a múlt időnél, ezért az előző által definiált alparadigma is jelöletlenebb a második által definiálnál (ld. harmadik idézett példa). A második idézett példa megfogalmazása igen szerencsétlen, itt azt akarom állítani, hogy az alapalak (ami a morfológiailag legjelöletlenebb alak) abból a szempontból is "jelöletlen", hogy gyakran (de nem kizárólag) zéró toldalékot vesz fel.

4.10. változás és váltakozás (Ladányi Mária):

LM: Az értekezésben bizonyos helyeken úgy tűnik, mintha a szerző a **változás** és a **váltakozás** terminust ugyanarra a jelenségre, a váltakozás megragadására használná. Néhány példa:

„A hangzó tulajdonságok közül a hangok nagyobb típusait – elsősorban a magánhangzókat és mássalhangzókat – érintő **változásokat** vesszük sorra [...] **Az ilyen** – hagyományosan szótagszerkezetinek nevezett – **váltakozások** közül a legfontosabb ... (7. o., saját kiemelésem)

„Emellett részletesen tárgyaljuk a töben megfigyelhető szótagszerkezeti **változásokat. Az ilyen töváltakozások...** " (u.o., saját kiemelésem)

„Ezek az esetek azonban nagyban különböznek a szóban forgó C~V **tövéváltakozástól**, mert az összes többi kötőhangzós toldaléknál általában nem a C-végű tö szerepel (pl. *lassú-ak*, *lassú-t*, *savanyú-ak*, *savanyú-t*, *feketé-k*, *feketé-t*), ahogyan a tanulmányban eddig említett esetekben. Ezenkívül egyes lexmák esetén a **fenti tövéváltakozások** egy része is hasonló limitációt mutat (pl. *szav-ak*, de *szó-t*, *szó-n*; *lev-ek*, de *lé-n*).” (33. o., saját kiemelésem)

A két fogalmat, illetve terminust véleményem szerint külön kellene tartani, mivel nem azonos jelenségekre vonatkoznak. A változás terminus használata olyan változási folyamatok megragadására alkalmas, mint amelyeket az 5.5. Nyelvi változások paradigmatis szempontról című alfejezetben tárgyal a szerző, a variáció megragadására azonban ez a terminus nem alkalmas, arra a változás terminus a megfelelő.

Ahogy az az idézett példából látható, a *változás* terminus használatának célja a szóismétlés elkerülése volt. Azt gondoltam, hogy az idézett helyeken ez nem okoz félreértést, mert az említett alfejezet kivételével az értekezés szinkron nyelvészeti szemléletű, de lehet, hogy ez nem volt jó döntés.

4.11. rövidítések, glosszázás (Ladányi Mária):

LM: [...] A rövidítési konvenciók számomra ugyanis nem mindig tűnnek logikusnak.

Zavaró a kettős jelölés, amikor is ugyanaz a nyelvi kategória egyszer több-betűs rövidítést, majd máskor, az elemzett igealakokban (egyszerűsített glosszázásként) egybetűs rövidítést kap

különösen akkor, ha a két kezdőbetű nem egyezik meg. Legalább a kezdőbetűk azonosak például az indicativus (INDV es I), a nem-definitív (NDF es N), a definitív (DEF es D), a többes szám (a nevszók esetében mindig PL, az igealakokban egyszerűsítve P) esetében. Ugyanakkor a kezdőbetűk eltérőek például a múlt idő (PRT mint praeteritum es T, utóbbi a **-(t)t** toldalek alapján) vagy a subjunctivus (SBN és K mint kötőmód) esetében.

Nincs megindokolva, hogy a nagy lexikai/grammatikai osztályok (ige, főnév, melléknév, határozószó) képzői (VRBZ, NOMZ, ADJZ, ADVZ) miért vannak Z-vel jelölve. Talán a verbalizáció, nominalizáció stb. terminus z-je miatt?

A határozói igenév a rövidítésjegyzékben (participiumként) ADV.PCP-ként szerepel, de az *szik* határozói igenevenek kódolása a 115. oldalon így történik: ISZIK +ADV.PRC.A PRC csak leütési hiba, vagy jelensége van a másféle kódolásnak?

A glosszázásban általában az általánosan elfogadott lipcsei konvenciót (*Leipzig glossing rules*) követtem (<https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>). Egyes esetekben rövidebb glosszát használtam, így volt ez a participium esetén is, ahol a PTCP helyett a rövidebb PCP-t választottam (a PRC sajnálatos elírás). Az ige teljes specifikációja esetén a négy morfoszintaktikai kategória (idő/mód, definitív, személy, szám) mentén négyszer egybetűs kódokat adtam, mert ezeknek a teljes kiírása a túl bonyolulttá tette volna a szöveget (ezeket a glosszákat más betűtípussal különítettem el a többitől). Az egybetűs kódokat úgy alkottam meg, hogy minden betű csak egy értéket jelentsen, így a múlt idő (past, praeteritum) P-je foglalt lévén (pluralis), helyette más betűt (T) választottam; hasonlóan a kötőmód (coniunctivus/subiunctivus/imperativus)

lehetséges kezdőbetűi is foglaltak voltak (conditionalis, singularis, illetve indicativus), ezért erre is más betűt (K) választottam. A képzők leírására azt a nemzetközileg bevett szokást használtam, mely szerint a célkategóriát megjelölve egy Z betű kerül annak rövidítése után (amely eredetileg az angol *-izer* végződés rövidítéséből jön), pl. NOMZ: főnévképző (*nominalizer*), VRBZ: igeképző (*verbalizer*), ADJZ: melléknévképző (*adjectivizer*), ADVZ: határozószóképző (*adverbializer*).

Budapest, 2025. január 18.